

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

VITAN ER PALLURIN FORVITNI ER DRÍVMEGIN

Talufrælsi í søguni

Framløga á Søgu og Samfelagsdeildini 8. desember 2022

Hans Andrias Sølvará, ph.d., professari í søgu, Søgu- og samfelagsdeildin,
Fróðskaparsetur Føroya

Talufrælsi í fornøld, miðøld, reformatiún

Talufrælsið verður ofta sagt at hava sín uppruna hjá grikkum

Hevur tætt samband við fólkaræðið

Ring kor í evropeiskari miðøld

Kirkjuligir inkvisitióndómstólar

Jan Hus (1370-1415)

Reformatiúnin

Mótreformatiún

Giordino Bruno (1548-1600)

Galileo Galilei (1564-1642)

Martin Luther (1483-1546)

Í Føroyum: Jákup Eyðunsson (1583) og Jákup Olsen (1668)

“Eg skal geva tykkum míni hjartaligu ráð ... at seta eld a teirra synagogur ella skúlar.

... lat okkum so eins og aðrar skilagóðar tjóðir, Frakland, Spania, Bøhmen, o.s.fr. meta um hvussu nógv teir við okurshandli hava tikið frá okkum, spjatt, spjatt alla semju, og vísa teimum av landinum í allar ævir. Tí sum vit hava hoyrt, guds vreiði mótvegis teimum er so innilig, at mild náði bert vil gera teir verri og verri, meðan hörð náði vil broyta teir, men bert lítið. Í øllum førum, burtur við teimum!”

Traktat om de tre bedragere Móses, Jesus, Mohammed

“Og hvad angår de kristnes Love, ja, så er de alene baseret på en bog, hvis oprindelige udgave ikke befinder sig noget sted, og hvis kopier adskiller sig fra hinanden på tusind forskellige punkter. Det er en bog der ikke rummer andet end overnaturlige fænomener, hvilket vil sige: umulige fænomener, og hvor den belønning og den straf, man pålægges for gode og onde handlinger, alene handler om et fremtidigt liv af ren og skær ængstelse for, at svindlen i dette skulle blive afsløret. Ingen er nogensinde vendt tilbage fra det kommende liv for at fortælle os, hvad der foregår dér. ... Det er denne opfattelse, der har affødt det håb og den frygt, som har avlet et utal af religioner, og som vi nu skal tale om”

Dulnevnt evropeiskt rit frá 1719

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

Talufrælsi í nýggjari tíð

Friðurin í Westfalen 1648

Bill of Rights 1689 – talufrælsi í parlamentinum

Pressufrælsið í Svøríki í 1766

Franska mannarættindayvirlýsingin 1789 talufrælsið

Amerikanska grundlógin í 1791 talufrælsið

Norska grundlógin í 1814

Danska grundlógin í 1849

- Í parlamentinum
- Uttanfyri parlamentið

Føroyska løgtingið í 1852

John Stuart Mill (1806-1873)

Evropeiska mannarættindayvirlýsingin í 1948

Ein skuggasiða - Luther og jødarnir

“Eg skal geva tykkum míni hjartaligu ráð: Í fyrsta lagi at seta eld a teirra synagogur ella skúlar. ... Í øðrum lagi ráði eg tykkum til, at teirra hús verða rivin niður og oyðiløgd. Í triðja lagi mæli eg til, at allar teirra bønarbøkur og thalmudiskar skriftir, har tílíkar skurgudadyrkanir, lygnir, forbannilsir og gudsspottanir verða lærdar, verða tiknar frá teimum. Í fjórða lagi mæli eg til, at tað framyvir undir hóttan um revsing og deyða verður sett teirra rabbinarum forboð fyri at undirvísa. ... Í fimta lagi mæli eg til, at trygg ferðsla á landavegunum fullkomiliga verður tikin frá jødunum. ... Í sætta lagi eru míni ráð, at teirra okurshandil verður forboðin og at allur peningur og øll virði í silvuri og gulli verða tikin frá teimum ... Í sjeypda lagi mæli eg til, at geva teimum ungu og sterku mannligu og kvinnuligu jødunum plógv, øks, spaka, snældu ella spinnil og lata teir vinna til lívsins uppihald í andlits sveitta sínum ... Men eru vit bangin fyri, at teir kunnu skaða okkum ella okkara konur, børn, tænarar, neyt, o.s.fr., um teir skulu arbeiða fyri okkum, – tí tað er rímuligt at ganga út frá, at tílíkir tignarligir harrar, eitrandi, beiskir ormar, eru ikki vanir við at arbeiða og treyðugt vilja lata seg eyðmíkja so djúpt frammanfyri teimum forbannaðu ikki-jødunum – lat okkum so eins og aðrar skilagóðar tjóðir, Fraklandi, Spania, Bøhmen, o.s.fr. meta um hvussu nógv teir við okurshandli hava tikið frá okkum, spjatt, spjatt alla semju, og vísa teimum av landinum í allar ævir. Tí sum vit hava hoyrt, guds vreiði móttvegis teimum er so innilig, at mild náði bert vil gera teir verri og verri, meðan hørð náði vil broyta teir, men bert lítið. Í øllum førum, burtur við teimum!”

Martin Luther, Von den Juden und ihren Lügen (1543) – endurútgivin í 1938

Hvat er talufrælsi

- Ein óavmarkaður rættur hjá tí einstaka
- Er talufrælsið avmarkað av:
  - Átrúnaði – halgum ímyndum (t.d. Mohammedtekningarnar)?
  - Haturstalu móti fólki (t.d. Jødum)?
  - Rættindum hjá minnilutum (t.d. samkynd)?
  - Rættindum hjá einstaklingum (ærumeiðing)?
- Í altjóða samanhangi fer í dag eitt stríð fram millum serliga USA og evropeisk lond øðrumegin og Kina og muslimsk lond hinumegin um hvørt talufrælsið skal avmarkast av altjóða lóggávu:
  - sum einans verjir einstaklingar og minnilutar
  - sum eisini/serliga verjir hugsjónir

Takk fyri

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA